

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему: **«ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У
ПАРТНЕРІВ БАЛЬНИХ ТАНЦІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконав: студент 4 курсу, групи 6.2310-сп-с
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Луцьов Геральд Русланович

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та
спеціальної освіти М.О. Гладиш

Рецензент: _____

(посада, вчене звання, науковий ступінь, ініціали, прізвище)

Запоріжжя

2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2024 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ**

Луньову Геральду Руслановичу

- 1. Тема роботи:** «Формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку»
керівник роботи Гладиш М.О. к.пед. н., доцент
затверджена наказом ЗНУ від «05» лютого 2024 року № 234-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** 03.06.2024 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)** охарактеризувати комунікативні навички та особливості їх формування дітей молодшого шкільного віку; проаналізувати вітчизняний та зарубіжний досвід щодо формування комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку; здійснити діагностику особливостей комунікативної компетентності у молодших школярів; розробити зміст, форми та методи соціально-педагогічної діяльності з формування комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** рисунків – 2, таблиць – 1 з результатами дослідження

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Гладиш М.О.		
Розділ 1	Гладиш М.О.		
Розділ 2	Гладиш М.О.		
Висновки	Гладиш М.О.		

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад-січень	виконано
2	Написання вступу	лютий	виконано
3	Робота над першим розділом	лютий-березень	виконано
4	Робота над другим розділом	березень	виконано
5	Написання висновків	квітень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	травень	виконано
7	Захист	червень	

Студент _____ Луньов Г. Р.

Керівник роботи Гладиш М. О.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Мацкевич Ю. Р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 57 с., 48 джерел.

Об'єкт дослідження: процес формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: форми і методи формування комунікативних навичок партнерів у бальних танцях молодшого шкільного віку.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та проаналізувати зміст, форми та методи формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого віку та розробці практичних рекомендацій для тренерів і вчителів танців.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, систематизація, узагальнення), емпіричні (анкетування, бесіда, порівняння, експеримент).

Теоретичне значення: розширення знань про процес формування комунікативних навичок у дітей, розвиток теоретичних підходів до соціально-педагогічного супроводу дитячих танцювальних колективів.

Практичне значення: розробка методичних рекомендацій для викладачів бальних танців щодо формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку, які можуть бути використані у навчально-виховному процесі.

Галузь використання: в закладах дошкільної та шкільної освіти, центрах дитячої творчості, а також в роботі педагогів і психологів, які займаються розвитком комунікативних навичок дітей.

КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ, БАЛЬНІ ТАНЦІ, ДІТИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ, СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ РОЗВИТОК, ВЗАЄМОДІЯ, ПАРТНЕРИ, ТАНЦЮВАЛЬНИЙ КОЛЕКТИВ.

SUMMARY

Lunov H. R. Formation of Communicative Skills in Younger Age Ballroom Dance Partners

The qualifying work consists of introduction, 2 parts, findings, list of literature (48 items). The qualifying work volume is 63 pages long, 49 of them – main text.

Object of research: the process of forming communication skills in primary school children.

Subject of research: forms and methods of forming communication skills of partners in ballroom dancing for primary school children.

Purpose of the study: to theoretically substantiate and analyse the content, forms and methods of forming communication skills in young ballroom dance partners and to develop practical recommendations for coaches and dance teachers.

To achieve this goal, we set the following tasks:

1. To analyze theoretical approaches to defining the concept of “communication skills” and their significance in the process of children’s socialization.
2. To explore the specifics of ballroom dancing as a means of forming communication skills in young partners.
3. To consider methods and techniques for developing communication skills in children during ballroom dance classes.
4. To develop practical recommendations for coaches and dance teachers on effectively forming communication skills in young partners.

Research methods: theoretical – analysis of scientific literature, systematization, comparison and generalization, justification of socio-pedagogical prevention.

Empirical methods: pedagogical observation; interview, description, testing, questionnaire; pedagogical experiment; questionnaire.

Theoretical significance: expanding knowledge about the process of forming communication skills in children, developing theoretical approaches to the socio-pedagogical support of children’s dance groups.

Practical significance: development of methodological recommendations for ballroom dance teachers on forming communication skills in primary school children, which can be used in the educational process.

Field of application: in preschool and school educational institutions, children's creativity centers, as well as in the work of teachers and psychologists involved in developing children's communication skills.

Part 1 "Theoretical aspects of forming communicative skills in young school-aged children" reveals the key concepts and significance of communicative skills.

Part 2 "Features of forming communicative skills in young school-aged children through ballroom dancing" outlines the specific methods and approaches used in ballroom dancing to develop communicative skills among young children and diagnostic methods.

The analysis showed statistically significant improvements in the development of communicative skills in the experimental group compared to the control group.

Keywords: communication skills, ballroom dancing, primary school children, socio-pedagogical development, interaction, partners, dance group.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні аспекти формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку	11
1.1. Комунікативні навички як складова комунікативної компетентності.....	11
1.2. Особливості комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку.....	15
1.3. Соціально-педагогічні умови формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку.....	22
Розділ 2. Особливості формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку на бальних танцях.....	29
2.1. Організація та методика дослідження формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку.....	29
2.2. Результати дослідження комунікації у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку.....	37
2.3. Аналіз результатів дослідження впливу занять бальними танцями на комунікативні навички у молодшого шкільного віку.....	46
Висновки.....	55
Список використаних джерел.....	58

ВСТУП

Бальні танці є не лише видом мистецтва та спорту, але й ефективним засобом формування комунікативних навичок у партнерів різного віку. Особливого значення набуває розвиток комунікативних умінь у дітей молодшого віку, адже саме в цей період закладаються основи успішної соціалізації та взаємодії з оточуючими. Заняття бальними танцями сприяють вихованню в дітей таких якостей, як ввічливість, повага, взаєморозуміння, уміння працювати в парі, що є невід'ємними складовими ефективної комунікації.

Входження дітей у різні групи, колективи, дає можливість самоствердження, досягнення визнання та успіху серед однолітків. Залучення молодших школярів у корисну позашкільну діяльність, якою є бальні танці, сприятиме всебічному розвитку особистості. Проте часто у дитячому бальному середовищі виникають конфлікти, що негативно позначаються на взаєминах, на танцях та самопочутті дітей. Основним кроком вирішення проблеми є формування у них комунікативних вмінь.

Дослідженням теорії танцю, зокрема балету присвячені праці Ю. Борєва, Б. Гарєєва, Н. Гудмен, М. Коган, Дж. Марголіс, Дж. Фрідмен, у яких розкрито використання танцю у якості ілюстративного матеріалу у дослідженнях конкретних естетичних проблем.

Дослідження національних форм і окремих видів хореографічного мистецтва представлені у працях Т. Бороздіної, Ю. Бахрушина, М. Борисоглебського, М. Котовської, Х. Кристерсон, І. Рацької, Н. Шереметьєвської та ін. В Україні ці питання досліджували І. Боберський, М. Вашкевич, В. Верховинець, К. Василенко, Р. Герасимчук, А. Гуменюк, О. Сльохіна, В. Купленник, С. Легка, Ю. Станішевський та ін.

Проблемами культури спілкування на різних етапах її розвитку займалися різні науковці. У працях М. Євтух, Т. Черкашиної досліджувалось формування культури взаємин. Питанням впливу особистісно-комунікативної

компетентності на взаєностосунки людей присвячена праця Г. Дегтярьової. Вчений Г. Васянович досліджував культуру взаємин через взаємозв'язок культури й моралі в педагогічному процесі. Праця Н. Мирончук розкриває шляхи оптимізації міжособистісних взаємин старших підлітків у позаурочній діяльності, а В. Кушнірюк у контексті дослідження культури взаємин вивчає розвиток міжособистісних стосунків як умови запобігання конфліктів у педагогічному процесі.

Аналіз сучасної педагогічної теорії і практики свідчить, що наразі недостатньо розглянуто питання формування культури комунікації між партнерами у бальних танцях у молодшому шкільному віці. Аналіз практики підтвердив, що існує потреба у розробці змісту, форм та методів, які б сприяли більш ефективному впливу на формування культури комунікації партнерів бальних танців.

Отже, актуальність, соціальна та педагогічна значущість проблеми, практична потреба в її вивченні обумовили вибір теми дослідження: «Формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку».

Об'єкт дослідження: процес формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи формування комунікативних навичок партнерів у бальних танцях молодшого шкільного віку.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та проаналізувати зміст, форми та методи формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого віку та розробці практичних рекомендацій для тренерів і вчителів танців.

Завдання кваліфікаційної роботи:

1. Визначити поняття культури взаємин, її сутність, прояви.
2. Дослідити формування комунікативних навичок між партнерами у бальних танцях у молодшому шкільному віці.
3. Розглянути особливості прояву комунікативних навичок між

партнерами у бальних танцях у молодшому шкільному віці.

4. Розробити та впровадити програму формування комунікативних навичок між партнерами у бальних танцях у молодшому шкільному віці.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези були використані загальнонаукові методи дослідження: теоретичні (аналіз, систематизація, узагальнення), емпіричні (анкетування, бесіда, порівняння, експеримент).

Теоретичною базою даної роботи стануть праці вітчизняних і зарубіжних дослідників з питань розвитку комунікативних умінь у дітей, психології спілкування, специфіки та методики викладання бальних танців.

Практичне значення роботи: розроблена програма формування комунікативних навичок між партнерами у бальних танцях у молодшому шкільному віці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Комунікативні навички як складова комунікативної компетентності

Комунікативні навички – це здатність ефективно спілкуватися з іншими людьми, використовуючи різні форми вербального та невербального спілкування. Вони є невід’ємною частиною комунікативної компетентності, яка включає в себе також знання, ставлення та цінності, необхідні для успішної взаємодії.

Поняття «комунікативна компетентність» було введено американським лінгвістом Деллом Гаймсом в 1972 році [47]. Він визначив її як внутрішнє знання ситуаційної доцільності мови. Українська дослідниця Н. Голуб розглядає комунікативну компетентність як «складне інтегроване особистісне утворення, що забезпечує оптимальне використання мовних засобів у конкретній ситуації» [6, с. 42].

У своєму дослідженні «Шляхи формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі» науковиці Т. Дука та О. Рябошапка розглядають комунікативну компетентність як багатогранну здатність особистості, що інтегрує знання, уміння та навички, необхідні для ефективної комунікації в різних життєвих ситуаціях [11]. Вони наголошують на важливості цілеспрямованого розвитку в молодших школярів комплексу комунікативних умінь, серед яких: вільне володіння державною мовою, дотримання мовленнєвого етикету, вміння логічно та зрозуміло висловлювати думки, уважно вислуховувати співрозмовника, аналізувати контекст спілкування та відповідним чином реагувати. Серед основних комунікативних навичок, які необхідно розвивати у дітей молодшого

шкільного віку, можна виділити наступні:

- Навички активного слухання та уважності до співрозмовника. Це включає не лише фізичне сприйняття інформації, а й усвідомлення її змісту, зосередженість на повідомленні та невербальних сигналах. Дослідниця Л. Долинська зазначає, що вміння уважно слухати є запорукою встановлення продуктивних міжособистісних відносин, адже воно дозволяє зрозуміти намір співрозмовника та адекватно відреагувати [9, с. 16].

- Навички невербальної комунікації: розуміння та використання мови жестів, міміки, інтонації, пози, зорового контакту. Провідний український психолог В. Семиченко звертає увагу на те, що невербальні сигнали відіграють суттєву роль у процесі комунікації, оскільки вони можуть підсилювати, доповнювати чи суперечити вербальним повідомленням [35].

- Навички ефективної взаємодії: здатність до співпраці, компромісу, врахування думки інших, толерантність до відмінностей. Український вчений О. Савченко підкреслює, що вміння працювати в команді, поважати інших та знаходити спільні рішення є запорукою успішної міжособистісної комунікації та співіснування в соціумі [42].

- Навички управління конфліктами та їх конструктивного вирішення. Дослідниця Н. Підбуцька зазначає, що конфлікти є невід'ємною частиною людського спілкування, тому дитина має навчитися розпізнавати їх причини та знаходити шляхи їх вирішення шляхом діалогу та взаєморозуміння [27].

Розвиток комунікативних навичок є особливо важливим у дитячому віці, коли закладаються основи комунікативної компетентності. Відомий український педагог В. Сухомлинський наголошував на необхідності формування у дітей вміння «спілкуватися з людьми, знаходити правильний тон, зрозуміти інших і бути зрозумілим для них» [37].

Для формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку необхідно створювати ситуації, які сприяють розвитку їхніх мовленнєвих здібностей, вмінню вести діалог, висловлювати свої думки та почуття, слухати співрозмовника. Важливо заохочувати дітей до активної участі у спільних видах

діяльності, які вимагають комунікації та взаємодії.

Значний вплив на розвиток комунікативних навичок мають особистісні якості дитини, такі як впевненість у собі, емпатія, відкритість до спілкування, вміння контролювати свої емоції. Тому під час формування комунікативних навичок слід приділяти увагу не лише розвитку мовленнєвих умінь, а й особистісному зростанню дитини.

Роль сім'ї та батьків у формуванні комунікативних навичок дітей є визначальною. Батьки мають демонструвати моделі ефективного спілкування, заохочувати дитину до відкритого діалогу, вислуховувати її думки та враховувати її почуття. Важливо також створювати ситуації, в яких дитина може практикувати свої комунікативні навички поза сім'єю – у дитячому садку, школі, під час спілкування з однолітками та дорослими.

Формування комунікативних навичок є надзвичайно важливим процесом у розвитку дитини молодшого шкільного віку. Адже саме в цей період закладаються основи ефективної комунікації, які матимуть визначальний вплив на майбутнє життя дитини — її навчання, роботу, особисті стосунки тощо.

Провідний український психолог В. Татенко підкреслює, що «комунікативна компетентність виступає однією з ключових навичок, що забезпечують людині можливість успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві» [38, с. 26]. Розвинені комунікативні навички допомагають дитині налагоджувати контакти з однолітками та дорослими, висловлювати свої потреби та бажання, долати конфлікти, ефективно взаємодіяти в команді та досягати спільних цілей.

Процес формування комунікативних навичок є складним та багатограним, він охоплює різні аспекти розвитку особистості дитини. По-перше, це розвиток мовленнєвих здібностей: збагачення словникового запасу, засвоєння граматичних правил, вміння чітко та зв'язно висловлюватись. По-друге, це оволодіння навичками активного слухання, розуміння невербальних сигналів співрозмовника, вміння ставити запитання та давати відповіді. Крім того, важливим є розвиток емоційного інтелекту дитини, її здатності

розпізнавати та керувати власними емоціями, проявляти емпатію до почуттів інших.

Формування комунікативних навичок відбувається як у процесі навчання, так і в різноманітних життєвих ситуаціях, під час гри, спілкування з батьками, вчителями, однолітками. Провідну роль у цьому процесі відіграють педагоги та батьки, які мають створювати сприятливе комунікативне середовище, моделювати зразки ефективного спілкування та залучати дітей до активної взаємодії.

Вітчизняний вчений Л. Мугініна у своїх дослідженнях торкається проблеми формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку. Вона зазначає, що комунікативні навички є основою розвитку особистості дитини, її соціальної компетентності, адаптації до суспільства та подальшого успіху в різних сферах життя [25].

Необхідно розуміти, що м навчання та соціальної взаємодії. Важливу роль у цьому відіграють батьки, вчителі та оточуюче середовище Науковець Т. Піроженко підкреслює, що розвиток комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку є запорукою їх успішної соціалізації та формування гармонійної особистості [28].

Отже, комунікативні навички є невід'ємним компонентом комунікативної компетентності, формування якої є одним з ключових завдань у вихованні та розвитку дитини молодшого шкільного віку. Належний рівень комунікативних умінь допоможе дитині ефективно взаємодіяти з оточуючими, вирішувати конфлікти, висловлювати свої думки та почуття, що, у свою чергу, сприятиме успішній соціалізації та самореалізації особистості.

Розвиток комунікативних навичок є тривалим і складним процесом, який потребує систематичної та цілеспрямованої роботи з боку вчителів, батьків та самої дитини. Важливо створювати сприятливе освітнє середовище, де дитина матиме можливість застосовувати та вдосконалювати свої комунікативні вміння на практиці.

Одним з ефективних засобів формування комунікативних навичок у дітей

молодшого шкільного віку є залучення їх до інтерактивних видів діяльності, таких як рольові ігри, дискусії, проекти, де вони зможуть отримати досвід конструктивного спілкування та взаємодії. Також важливо звертати увагу на розвиток емоційного інтелекту дітей, їхньої здатності розпізнавати та керувати власними емоціями, що є невід'ємною складовою ефективною міжособистісної комунікації.

1.2. Особливості комунікативної компетентності дітей молодшого шкільного віку

Комунікативна компетентність є одним із найважливіших чинників успішної соціалізації та всебічного розвитку дитини молодшого шкільного віку. Цей період характеризується активним формуванням навичок спілкування, розширенням кола соціальних контактів поза сім'єю та інтенсивним засвоєнням норм і правил міжособистісної взаємодії.

Видатний вітчизняний психолог Л. Виготський наголошував на провідній ролі спілкування у психічному розвитку дитини. Він стверджував, що вища психічна функція спочатку виникає як форма кооперативної діяльності між дитиною і дорослим, а потім стає внутрішнім надбанням самої дитини [31].

Комунікативна компетентність молодших школярів передбачає оволодіння сукупністю вмінь, які роблять спілкування ефективним і відповідним ситуації. Серед них можна виділити:

- Вміння ініціювати, підтримувати та завершувати розмову.
- Налагодження психологічного контакту та підтримання зворотного зв'язку.
- Використання вербальних і невербальних засобів для трансляції інформації.
- Дотримання норм і правил, характерних для конкретної комунікативної ситуації.

- Уміння слухати та чути співрозмовника.
- Регулювати емоційні стани у процесі спілкування.
- Досягати комунікативних цілей відповідно до ситуації.

Розвиток комунікативної компетентності у молодших школярів відбувається поетапно і залежить від низки чинників. Видатний український психолог І. Бех виділяв декілька рівнів комунікативної діяльності дітей цього віку [3, с. 56]:

1. Ситуативно-побутовий рівень, який передбачає задоволення елементарних потреб у спілкуванні в рамках повсякденних ситуацій.
2. Ситуативно-рольовий рівень, на якому дитина оволодіває вміннями вибудовувати стосунки відповідно до соціальних вимог та очікувань.
3. Ціннісно-орієнтований рівень, який характеризується здатністю будувати спілкування на основі усвідомлених моральних цінностей та принципів.

Велике значення для формування комунікативних навичок має освоєння дитиною різних комунікативних ролей — слухача, співрозмовника, оповідача тощо. Це сприяє розвитку гнучкості у виборі стратегії спілкування та вмінню диференціювати свою поведінку залежно від ситуації.

На думку вітчизняного дослідника Л. Калмікової, успішність комунікативного розвитку молодших школярів значною мірою залежить від сформованості у них комунікативної культури, яка включає [15]:

- Знання етичних норм і правил спілкування, прийнятих у суспільстві.
- Культуру мовленнєвого спілкування (вміння грамотно й виразно висловлювати думки, аргументувати, доречно використовувати засоби невербальної комунікації).
- Культуру слухання і сприймання повідомлення співрозмовника.
- Толерантне ставлення до інших, уміння поважати їхні погляди та переконання.

Важливу роль у розвитку комунікативних здібностей молодших школярів відіграє оволодіння ними різними видами мовленнєвої діяльності – говорінням,

аудіюванням, читанням, письмом. Кожен з цих видів вимагає специфічних умінь та навичок. Наприклад, для успішного говоріння необхідно вміти чітко формулювати думки, дотримуватись правил літературної вимови та наголошування, використовувати різноманітні мовні засоби відповідно до ситуації спілкування.

Аудіювання ж передбачає навички уважного і зосередженого слухання співрозмовника, розуміння змісту почутого, вміння ставити уточнюючі запитання. Читання і письмо як складові комунікативної діяльності вимагають від дитини оволодіння технікою та розуміння логіки побудови текстів різних видів і жанрів.

Суттєвий вплив на формування комунікативних умінь молодших школярів мають індивідуально-психологічні чинники. Зокрема, велике значення мають розвиток довільної уваги, пам'яті, логічного мислення, здатність до самоконтролю і саморегуляції. Не менш важливими є темперамент, характер, емоційний інтелект дитини [19].

Сприятливі умови для набуття комунікативного досвіду створює включення дітей у різноманітні види діяльності, що потребують взаємодії та спілкування. Це може бути спільна навчальна, ігрова, трудова, художня діяльність як на уроках, так і в позаурочний час. Корисними є рольові та ділові ігри, дискусії, інсценування казок, драматизації тощо [26].

Провідними формами роботи з розвитку комунікативних умінь і навичок молодших школярів є комунікативні тренінги, спеціальні курси, факультативи. Їх метою є формування у дітей усвідомленого ставлення до спілкування, навчання способам ефективної міжособистісної взаємодії.

Вагомий внесок у розробку теоретичних засад формування комунікативної компетентності молодших школярів зробила відомий український педагог О. Савченко. У своїх працях вона наголошувала на необхідності цілеспрямованого і систематичного розвитку різних видів мовленнєвої діяльності дітей через спеціально організовані навчальні ситуації [33].

На думку О. Савченко, найбільш ефективними є інтерактивні форми і

методи навчання, що забезпечують активну взаємодію між учнями, вчителем та навчальним матеріалом. Це дозволяє формувати у школярів не лише предметні знання і вміння, а й розвивати комунікативні навички, критичне мислення, здатність до співпраці та самостійного пошуку інформації.

Важливим аспектом проблеми комунікативного розвитку молодших школярів є питання подолання комунікативних бар'єрів та запобігання виникненню комунікативних девіацій. Серед найбільш поширених причин комунікативних порушень у цьому віці можна назвати [4]:

- Недостатній рівень мовленнєвого розвитку дитини.
- Порушення психічних процесів (уваги, пам'яті, мислення).
- Підвищена тривожність, невпевненість у собі.
- Негативний попередній досвід спілкування.
- Обмеженість комунікативних навичок та стратегій.
- Психологічна неготовність до певних видів спілкування.

Профілактика та корекція комунікативних труднощів молодших школярів передбачає комплексний психолого-педагогічний супровід, створення сприятливого комунікативного середовища, індивідуальний підхід з урахуванням особливостей кожної дитини.

Формування комунікативних навичок тісно пов'язане з розвитком емоційного інтелекту молодших школярів. Емоційний інтелект розуміється як здатність розпізнавати, усвідомлювати та керувати власними емоціями і почуттями, а також емоційними станами інших людей [7, с. 33]. Ця здатність допомагає дітям краще розуміти мотиви і наміри співрозмовників, прогнозувати їхню поведінку, уникати конфліктів та знаходити конструктивні способи вирішення проблемних ситуацій.

Вітчизняний психолог Л. Черевко наголошував на нерозривному зв'язку емоційного та комунікативного розвитку особистості [26]. Він зазначав, що емоційний інтелект сприяє успішній соціальній адаптації дитини, допомагає налагоджувати та підтримувати стосунки з оточуючими на основі взаєморозуміння та емпатії.

Розвиток емоційної сфери молодших школярів відбувається в процесі накопичення ними комунікативного досвіду. Саме в спілкуванні з іншими дитина вчиться диференціювати та ідентифікувати емоції, співвідносити їх з конкретними ситуаціями та поведінковими проявами. Розширення емоційної обізнаності сприяє кращому самопізнанню та саморегуляції, допомагає дитині гнучко та усвідомлено використовувати невербальні засоби комунікації.

Успішний розвиток емоційно-комунікативної сфери молодших школярів великою мірою залежить від психологічного клімату, який створюють для дитини у сім'ї та школі. Сприятливе оточення має бути емоційно комфортним, забезпечувати можливість вільного вираження почуттів, сприяти вихованню емпатії та терпимості до емоційних проявів інших.

Ефективним інструментом для розвитку комунікативних навичок та емоційної сфери молодших школярів є арт-терапевтичні методики, на чому наголошує український психолог В. Панок у дослідженні «Арт-терапія в роботі з дітьми молодшого шкільного віку». Такі методики допомагають дітям зняти психічну напругу, навчитися усвідомлювати та вербалізувати власні емоції, розвинути здатність до співпереживання та творчого самовираження [1].

Формування емоційно-комунікативної компетентності у початковій школі створює надійний фундамент для подальшого гармонійного психоемоційного розвитку особистості та успішної соціальної взаємодії.

Важливим аспектом комунікативного розвитку молодших школярів є оволодіння ними невербальними засобами спілкування. Невербальні компоненти відіграють значну роль у налагодженні контакту, трансляції емоційних станів, підсиленні чи доповненні змісту повідомлення. До основних невербальних складових комунікації належать:

- кінесика (жести, міміка, пантоміміка, постава, візуальний контакт);
- паралінгвістика (темп, тембр, гучність, інтонація мовлення);
- проксеміка (просторова організація спілкування, дистанція);
- хронеміка (використання часових проміжків під час комунікативного акту).

Правильна інтерпретація і вміле використання невербальних сигналів дозволяє молодшим школярам досягати більшої виразності та ефективності спілкування, уникати непорозумінь та конфліктів. Водночас необхідно навчати дітей контролювати прояви невербальної поведінки та узгоджувати її із ситуацією.

На успішність комунікації молодших школярів впливає рівень розвитку їхньої самосвідомості та ідентичності. Усвідомлення власного «Я», своїх індивідуальних якостей, можливостей та обмежень у спілкуванні допомагає дитині будувати взаємини з іншими на засадах поваги, рівноправності та взаєморозуміння.

Важливим новоутворенням молодшого шкільного віку, що визначає комунікативний розвиток, є формування навчальної діяльності як провідної. Залучення до колективних форм навчальної роботи вимагає від дітей оволодіння комунікативними вміннями планування спільних дій, розподілу функцій та обов'язків, узгодження та координації зусиль.

Комунікативна компетентність молодшого школяра виявляється також у здатності встановлювати і підтримувати міжособистісні стосунки з однолітками та дорослими. Вхідження до дитячих колективів (клас, гурток, спортивна секція) розширює коло спілкування, збагачує комунікативний досвід дитини, вчить співіснувати в групі, враховувати інтереси інших, розв'язувати конфлікти мирним шляхом.

Вагоме значення для набуття комунікативної компетентності має розвиток у молодших школярів соціальних навичок – вміння співпрацювати, домовлятися, вести діалог, надавати та приймати підтримку та ін. Ці навички формуються у різноманітних видах колективної діяльності, зокрема в іграх, проектах, виховних заходах [36].

Специфіка бальних танців полягає в тому, що це парний вид діяльності, який вимагає постійної координації дій, узгодженості рухів та безперервної комунікації між партнерами. Тому саме для юних танцюристів розвиток комунікативної компетентності відіграє особливо важливу роль.

По-перше, успішне спілкування партнерів під час танцю забезпечує злагодженість їхніх рухів, сприяє створенню гармонійної пари, допомагає уникати незручностей та помилок під час виконання танцювальних фігур. Невербальна комунікація тут має велике значення – погляди, жести, пози, дистанція між партнерами виступають своєрідними сигналами для взаємного порозуміння [37].

По-друге, у бальних танцях комунікативні навички необхідні не лише для взаємодії партнерів між собою, а й для спілкування з хореографом, суддями, глядачами. Здатність точно сприймати інструкції тренера, виразно демонструвати емоції через невербальні засоби, грамотно презентувати себе та партнера на змаганнях – все це потребує належного рівня розвитку комунікативних умінь [35].

Особливу увагу варто приділяти розвитку в юних танцюристів умінь колективної взаємодії, оскільки їм часто доводиться виступати складом танцювального колективу. Тоді важливим стає навчання способів підтримання групового контакту, вміння одночасно взаємодіяти із партнером і бути залученим до спільних дій усього ансамблю.

Бальні танці характеризуються особливою атмосферою спілкування, де партнери мають постійно підтримувати зоровий контакт, узгоджувати рухи, обмінюватися невербальними сигналами. Це вимагає від них розвинених умінь невербальної комунікації – здатності правильно інтерпретувати жести, міміку, візуальний контакт, проксемічні особливості партнера і адекватно на них реагувати [21].

Специфіка парних бальних танців потребує налагодження тісної психологічної та емоційної взаємодії між партнерами. Вони мають навчитися чутливо сприймати настрій один одного, емоційно «налаштовуватись» на спільний ритм та енергетику виступу. Така синхронізація забезпечується розвитком емпатії, здатності до співпереживання та взаєморозуміння [20].

У формуванні комунікативних здібностей партнерів з бальних танців важливу роль відіграє тренерський склад. Хореографи мають бути не лише

висококваліфікованими фахівцями з постановки танцю, а й досвідченими педагогами, здатними створювати сприятливу атмосферу для розвитку комунікативного потенціалу дітей [48, с. 35].

Ефективними методами розвитку комунікативних навичок молодших танцюристів є спеціальні комунікативні ігри, вправи, етюди спрямовані на вдосконалення невербальної взаємодії («дзеркало», «відгадай настрій» тощо); рольові імпровізації для відпрацювання презентаційних умінь; арт-терапевтичні техніки для налагодження емоційного контакту та самовираження [32].

1.3. Соціально-педагогічні умови формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку

Заняття бальними танцями створюють сприятливе середовище для розвитку комунікативних навичок у молодших школярів. Самі по собі танці є формою невербальної комунікації, де партнери взаємодіють за допомогою рухів тіла, жестів та емоційної виразності. Під час занять діти вчаться налагоджувати контакт з партнером, синхронізувати свої рухи, розуміти невербальні сигнали один одного.

Важливою соціально-педагогічною умовою є атмосфера довіри та взаємоповаги у танцювальній групі. Т. Піроженко підкреслювала, що у безпечному та доброзичливому середовищі діти охочіше йдуть на контакт, відкриваються для спілкування та експериментування з новими формами взаємодії [29]. Роль педагога полягає у створенні такої атмосфери, заохоченні дітей до співпраці та терплячому супроводі процесу формування комунікативних навичок.

Ще одна важлива умова – надання можливості для спільної творчої діяльності. Під час постановки танцювальних номерів діти працюють у парах або групах, обмінюються ідеями, знаходять шляхи вирішення творчих завдань. Це сприяє розвитку навичок переговорів, вміння вислухати іншого, знаходити

компроміси та досягати спільної мети. О. Кононко зазначала, що спільна творча діяльність має величезний потенціал для формування комунікативної компетентності у дітей [17, с. 22].

Ще одним важливим аспектом є залучення батьків до процесу формування комунікативних навичок їхніх дітей. Батьки можуть підтримувати та заохочувати дітей до спілкування, ставити запитання про їхні враження від занять, обговорювати способи ефективної взаємодії з партнерами. Тісна співпраця сім'ї та педагогів у цьому напрямку забезпечить комплексний підхід та посилить результативність.

Велику роль відіграє атмосфера на заняттях, створена педагогом. Доброзичливість, відкритість, терпимість та повага до кожної дитини з боку вчителя формують психологічно безпечне середовище, у якому діти почуваються комфортно для спілкування та творчого самовираження. Важливо уникати авторитарного стилю спілкування, який може загальмувати розвиток комунікативних навичок через страх помилитися чи переживання негативних емоцій.

Продуктивним може бути залучення дітей до обговорення правил взаємодії та спілкування під час занять. Спільна вироблена система норм та цінностей, дотримання яких обов'язкове для всіх учасників, сприятиме формуванню відповідальності, поваги один до одного, навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Ефективним методом розвитку комунікативних здібностей партнерів можуть бути спеціальні тренінгові вправи та ігри. Наприклад, вправи на розпізнавання та вербалізацію емоцій, невербальне спілкування, активне слухання. Доречними будуть ігри, спрямовані на розвиток уваги, пам'яті, уяви, умінь висловлювати свої думки чітко та зрозуміло.

Важливою умовою є налагодження взаємодії між педагогами та батьками учнів. Регулярні зустрічі, обмін інформацією про комунікативний розвиток дитини в різних середовищах дозволять системно відстежувати прогрес та своєчасно коригувати виховні впливи. Залучення батьків до танцювальних

проектів, їхня присутність на виступах створюватиме додаткову мотивацію для дітей розвивати комунікативні навички.

Як зазначають Т. Піроженко, О. Кононко, створення сприятливої атмосфери довіри, психологічної безпеки та емоційного комфорту на заняттях бальними танцями є визначальним для розвитку комунікативних здібностей дітей [29, с. 17]. У такому середовищі молодші школярі не боятимуться експериментувати з різними моделями спілкування, проявляти ініціативу у встановленні контактів з партнерами.

Продуктивним є залучення самих учнів до спільної вироблення системи правил і норм поведінки під час занять. Дотримання цих узгоджених принципів всіма учасниками взаємодії сприятиме формуванню у дітей відповідальності, поваги одне до одного, вмінь конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації.

Окрему увагу варто приділити налагодженню тісної співпраці між педагогами та батьками учнів. Узгоджені та комплементарні виховні впливи в умовах закладу освіти та сім'ї забезпечать гармонійний комунікативний розвиток дитини [44]. Регулярний обмін інформацією, спільне відвідування виступів, залучення батьків до танцювальних проектів тощо створюватимуть для дітей додаткову мотивацію вдосконалювати комунікативні навички.

Таким чином, дотримання зазначених соціально-педагогічних умов у процесі занять бальними танцями забезпечить сприятливий ґрунт для формування у партнерів молодшого шкільного віку комунікативних навичок, необхідних для ефективної життєдіяльності та самореалізації.

Створення комфортної атмосфери на заняттях бальними танцями потребує виваженого підходу з боку педагога. Важливо демонструвати доброзичливе та терпляче ставлення до всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей і рівня підготовки. Уникати авторитарного стилю спілкування, який може спричинити замкнутість і острах у дітей. Натомість слід заохочувати їх до відкритості, висловлювання власних думок і почуттів, запитань у разі незрозуміння.

Ефективним методом може стати використання вправ на налагодження

невербального контакту між партнерами. Наприклад, танцювальні імпрровізації під музику без слів, де учасники мають відчутти один одного, «вловити» настрій і рухи партнера. Згодом можна ускладнювати завдання, вводячи елементи пантоміми, де діти без допомоги мови намагатимуться передати певний образ чи ситуацію.

Корисними будуть парні вправи на розвиток навичок активного слухання й уваги. Один учасник розповідає про щось важливе для нього, а інший має згодом передати суть розповіді своїми словами. Така практика допомагає сконцентруватися, утримувати фокус уваги і покращує здатність дітей до емпатійного сприйняття.

Для вдосконалення комунікативних умінь доречно використовувати проблемні завдання, під час виконання яких діти змушені будуть діяти згуртовано, обмінюватися думками, пропонувати варіанти вирішення, переконувати партнерів. Це може бути спільна підготовка танцювального номеру, де потрібно узгодити між собою багато деталей.

Формуванню впевненості у власних силах, що є важливою передумовою для розвитку комунікативної компетентності, сприятиме періодичне оцінювання досягнень учнів. При цьому необхідно зосереджуватися не лише на кінцевому результаті, а й на тому, яких зусиль доклав кожен, як проявив себе в процесі роботи.

Схвалення навіть невеликих успіхів дитини, акцентування на її сильних сторонах мотивуватиме її до подальшого вдосконалення. Для формування впевненості у власних силах, а отже і комунікативної розкутості, С. Максименко рекомендує періодичне схвалення педагогом навіть невеликих успіхів учня, акцентування на його сильних сторонах [23]. Це значно підвищить мотивацію дитини до самовдосконалення.

Загалом, реалізація комплексу соціально-педагогічних умов у рамках занять бальними танцями – від створення безпечного розвивального середовища до використання широкого спектру дієвих методів та форм роботи, при тісній співпраці з батьками дітей, забезпечить формування у партнерів молодшого

шкільного віку міцного підґрунтя комунікативних навичок.

Створення сприятливої атмосфери на заняттях потребує комплексного підходу з боку педагога. По-перше, важливо організувати відповідне розвивальне середовище. Танцювальний клас має бути світлим, просторим, естетично оформленим згідно з віковими особливостями дітей. Доречними будуть яскраві картинки, плакати з зображенням танцівників, дзеркала для відпрацювання рухів. Як зазначає О. Кононко, «гармонійне поєднання функціональності та привабливого дизайну інтер'єру створює відчуття затишку та комфорту, необхідне для розкриття творчого потенціалу дитини» [17].

Не менш важливим є стиль спілкування педагога з вихованцями. Він має демонструвати повагу до кожної дитини, терпляче ставлення до її запитань та помилок. «Емоційна чуйність, відкритість для діалогу формують у дітей впевненість, бажання експериментувати з новими моделями комунікації», – наголошує Т. Піроженко [28]. Авторитарний стиль, натомість, може загальмувати розвиток комунікативних здібностей через страх зазнати осуду чи покарання.

У процесі занять тренер має використовувати широкий спектр інтерактивних форм та методів роботи. Ігрові комунікативні вправи та тренінги сприяють налагодженню контакту між партнерами, розвивають навички невербальної взаємодії, вміння «зчитувати» емоційні стани. Рольові ігри допомагають відпрацювати різні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях та навчитися знаходити конструктивні рішення. С. Максименко рекомендує використовувати «проблемні завдання, які змушують дітей узгоджувати спільні дії, обмінюватися думками, переконувати один одного» [24].

Потужним ресурсом для формування комунікативної компетентності є залучення учнів до підготовки танцювальних номерів та виступів. На цьому етапі їм доводиться тісно взаємодіяти один з одним, домовлятися про розподіл функцій, спільно генерувати ідеї, дискутувати та знаходити компроміси. Педагог має навчати культури ведення діалогу, вислуховування альтернативних пропозицій, аргументації власної позиції.

Важливою умовою є також створення ситуацій успіху для кожної дитини. Схвалення навіть невеликих досягнень, акцентування на сильних сторонах та індивідуальному прогресі дозволить молодшим школярам відчувати впевненість у власних силах. «Визнання оточуючими комунікативних здобутків учня є потужним мотиватором для подальшого вдосконалення відповідних навичок», – пише С. Максименко [24, с. 34].

Нарешті, неможливо применшити роль взаємодії тренерів та батьків у процесі комунікативного розвитку дитини. Обмін відомостями про успіхи та труднощі, спільне обговорення шляхів їх подолання, підтримка сімейних цінностей дозволять створити єдиний комунікативний простір для молодшого школяра. Доречним є також періодичне залучення батьків до занять у ролі глядачів чи співучасників творчих проєктів.

Висновок: формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку є багатограним процесом, який потребує створення сприятливих соціально-педагогічних умов.

Насамперед, необхідно забезпечити психологічно комфортну атмосферу на заняттях, яка базується на повазі, доброзичливості та відкритості у стосунках між тренером та учнями. Важливо уникати авторитарного стилю спілкування, натомість заохочувати дітей до вільного висловлювання думок, запитань та експериментування з новими формами взаємодії.

Для ефективного формування комунікативних навичок слід активно використовувати інтерактивні методи роботи: комунікативні ігри, тренінгові вправи, моделювання проблемних ситуацій, рольові ігри тощо. Вони дозволяють дітям набувати практичного досвіду конструктивної взаємодії, навичок переговорів, вміння знаходити компроміси та розв'язувати конфлікти.

Значним потенціалом володіє залучення учнів до спільних творчих проєктів з підготовки танцювальних номерів, де їм доводиться тісно співпрацювати, узгоджувати дії, обмінюватися ідеями та розподіляти обов'язки. Це створює сприятливе підґрунтя для формування навичок кооперації, продуктивного діалогу та взаєморозуміння.

Надзвичайно важливою є тісна співпраця тренерів із батьками, створення єдиного комунікативного простору для розвитку дитини. Взаємний обмін інформацією, спільні обговорення та залучення батьків до занять забезпечать системний і гармонійний вплив на комунікативну сферу молодших школярів.

Нарешті, формуванню впевненості та ініціативності учнів, що є передумовою для розкриття їхніх комунікативних здібностей, сприятиме створення ситуацій успіху. Вчасне схвалення досягнень, акцентування на сильних сторонах та індивідуальному прогресі кожного підвищить самооцінку дітей та мотивацію до самовдосконалення.

Отже, реалізація комплексу соціально-педагогічних умов у процесі занять бальними танцями – від створення розвивального середовища до налагодження партнерських стосунків з батьками учнів – забезпечить ефективне формування у партнерів молодшого шкільного віку комунікативної компетентності як надійного підґрунтя для успішної життєдіяльності та самореалізації в майбутньому.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА БАЛЬНИХ ТАНЦЯХ

2.1. Організація та методика дослідження формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку

Процес формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку є складним і багатограним явищем, яке потребує ретельного вивчення та застосування відповідних методів дослідження. Для повного розкриття цієї теми необхідно обрати комплексний підхід, який поєднує теоретичні та емпіричні методи дослідження.

Теоретичні методи дослідження передбачають ґрунтовний аналіз наукової літератури, який дозволить визначити сутність та особливості формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку, а також виявити взаємозв'язок між заняттями бальними танцями та розвитком комунікативних здібностей у цієї вікової категорії.

Серед основних теоретичних методів варто виділити:

1. Аналіз наукових праць та публікацій вітчизняних і зарубіжних учених, присвячених проблемам розвитку комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку, а також ролі бальних танців у цьому процесі. Такий аналіз дозволить окреслити загальні тенденції та підходи до досліджуваної проблематики, визначити ключові концепції та теорії.

2. Синтез отриманих теоретичних знань для формування цілісного уявлення про досліджувану тему та виявлення можливих шляхів її практичного вирішення.

3. Порівняльний аналіз різних підходів та методик формування комунікативних навичок у контексті бальних танців, що дозволить виявити їхні

переваги та недоліки, а також можливості їх вдосконалення та адаптації до потреб дітей молодшого шкільного віку.

4. Систематизація та узагальнення отриманих теоретичних знань для розробки концептуальних основ дослідження та формулювання гіпотез.

Проте, для глибшого розуміння проблеми формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку та перевірки висунутих гіпотез необхідно звернутися до емпіричних методів дослідження. Наприклад можна назвати:

1. Спостереження за процесом занять бальними танцями та взаємодією партнерів під час виконання танцювальних рухів і фігур. Це дозволить виявити особливості комунікації між партнерами, їхні сильні та слабкі сторони, а також визначити труднощі, з якими вони стикаються.

2. Опитування (анкетування, інтерв'ю) дітей, які займаються бальними танцями, їхніх батьків та тренерів. Такий метод дасть змогу отримати інформацію про ставлення дітей до занять бальними танцями, їхні мотиви та очікування, а також виявити думки батьків і тренерів щодо впливу бальних танців на формування комунікативних навичок у дітей.

3. Тестування рівня сформованості комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку, які займаються бальними танцями, та тих, хто їх не відвідує. Це дозволить порівняти й оцінити ефективність бальних танців як засобу формування комунікативних навичок.

4. Експеримент, який передбачає поділ досліджуваних дітей на контрольну та експериментальну групи. В експериментальній групі буде впроваджено спеціально розроблену методику формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку. Порівняння результатів між групами дозволить оцінити ефективність запропонованої методики.

5. Аналіз продуктів діяльності дітей, які займаються бальними танцями, таких як відеозаписи їхніх виступів, творчі роботи (малюнки, вірші, оповідання) на тему бальних танців тощо. Такий аналіз може розкрити особливості сприйняття дітьми процесу занять бальними танцями та їхнього впливу на

формування комунікативних навичок.

Варто зазначити, що для досягнення максимально об'єктивних і достовірних результатів дослідження доцільно поєднувати різні методи, використовуючи їх комплексно. Такий підхід дозволить всебічно вивчити проблему формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку, виявити її ключові аспекти та особливості, а також розробити ефективні шляхи її вирішення.

Крім того, під час вибору методів дослідження необхідно враховувати вікові та психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку, специфіку їхньої комунікації та сприйняття навколишнього світу [31]. Це дозволить адаптувати обрані методи відповідно до потреб та можливостей досліджуваної вікової групи, забезпечуючи тим самим надійність та валідність отриманих результатів.

Важливо також дотримуватися етичних норм проведення досліджень, які передбачають повагу до гідності учасників, конфіденційність отриманих даних та добровільність участі в дослідженні [30]. Це забезпечить належний рівень довіри до дослідження та сприятиме його успішному проведенню.

Для ґрунтовного дослідження процесу формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку необхідно ретельно підготувати та провести експеримент. Адже саме експеримент дозволить перевірити висунуті гіпотези, виявити ефективність запропонованих методів та підходів, а також отримати об'єктивні дані для подальшого аналізу та узагальнення результатів.

Підготовка експерименту є надзвичайно важливим етапом дослідження, оскільки від якості його організації залежить достовірність та валідність отриманих результатів. Цей процес включає кілька ключових кроків:

1. Формулювання мети та завдань експерименту. Метою експерименту є перевірка ефективності розробленої методики формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку. Завданнями можуть бути: дослідити вплив бальних танців на розвиток комунікативних

здібностей дітей; виявити особливості комунікації між партнерами під час занять бальними танцями; порівняти рівень сформованості комунікативних навичок у дітей, які відвідують заняття бальними танцями, та тих, хто їх не відвідує, тощо.

2. Визначення учасників експерименту. Для проведення експерименту необхідно сформувавши дві групи: контрольну та експериментальну. Учасниками експерименту мають бути діти молодшого шкільного віку (6-10 років), які займаються бальними танцями. Важливо забезпечити репрезентативність вибірки, тобто, щоб учасники експерименту максимально відображали загальну популяцію, на яку поширюватимуться результати дослідження [30].

3. Розробка експериментальної методики формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку. Ця методика має ґрунтуватися на теоретичних засадах, викладених у науковій літературі, та враховувати специфіку занять бальними танцями, а також вікові та психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку. Методика може включати спеціально розроблені вправи, ігри, творчі завдання, спрямовані на розвиток комунікативних навичок у партнерів під час занять бальними танцями.

4. Підбір та адаптація методів дослідження для проведення експерименту. Серед них можуть бути використані спостереження за взаємодією партнерів під час занять, опитування (анкетування, інтерв'ю) дітей, батьків та тренерів, тестування рівня сформованості комунікативних навичок, аналіз продуктів діяльності дітей (відеозаписів виступів, малюнків, творчих робіт) тощо. Важливо адаптувати ці методи відповідно до вікових та психологічних особливостей учасників експерименту.

5. Розробка критеріїв оцінювання рівня сформованості комунікативних навичок у дітей. Такими критеріями можуть бути: вміння ефективно взаємодіяти з партнером під час занять, здатність вислухати та зрозуміти вказівки тренерів, вміння домовлятися з партнером про виконання танцювальних фігур, здатність до емоційного співпереживання тощо. Необхідно також визначити показники та рівні сформованості кожного критерію.

6. Вибір методів статистичної обробки даних. Для аналізу результатів

експерименту необхідно застосувати відповідні методи математичної статистики, такі як тести для порівняння середніх значень, кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз тощо. Вибір конкретних методів залежатиме від характеру даних та цілей дослідження [45].

7. Підготовка необхідних матеріалів та обладнання для проведення експерименту. Це можуть бути анкети для опитування, тестові завдання, відеокамери для запису занять, матеріали для творчих робіт дітей тощо. Важливо також забезпечити відповідні умови для проведення експерименту (танцювальний зал, музичний супровід тощо).

8. Отримання необхідних дозволів та згод на проведення експерименту. Перед початком експерименту необхідно отримати згоду адміністрації закладу, де проводитимуться заняття бальними танцями, а також письмову згоду батьків на участь їхніх дітей в експерименті. Це забезпечить дотримання етичних норм проведення досліджень з дітьми [12].

9. Проведення інструктажу для учасників експерименту. Перед початком експерименту необхідно ознайомити дітей та їхніх батьків з його метою, завданнями та процедурою проведення. Важливо пояснити значення дослідження та переваги, які воно може принести для розвитку комунікативних навичок дітей.

10. Пілотне тестування експериментальної методики та інструментів дослідження. Перед основним етапом експерименту рекомендується провести пілотне тестування розробленої методики та інструментів дослідження (анкет, тестів тощо) на невеликій групі учасників. Це дозволить виявити та усунути можливі недоліки, внести необхідні корективи та удосконалити експериментальну процедуру.

Ретельна підготовка та організація експерименту є запорукою успішного проведення дослідження. Дотримання зазначених кроків забезпечить надійність, валідність та об'єктивність отриманих результатів, що є надзвичайно важливим для досягнення мети дослідження та формулювання обґрунтованих висновків щодо формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців

молодшого шкільного віку.

Варто зазначити, що під час підготовки та проведення експерименту необхідно керуватися принципами наукової етики, поважати права та гідність учасників дослідження, забезпечувати конфіденційність отриманих даних та дотримуватися норм безпеки [12]. Це сприятиме створенню сприятливої атмосфери для проведення експерименту та підвищить довіру учасників до дослідження.

Крім того, важливо залучати до процесу підготовки експерименту не лише дослідників, а й тренерів бальних танців, які працюють з дітьми молодшого шкільного віку. Їхній професійний досвід та експертні знання можуть стати цінним внеском у розробку експериментальної методики, підбір інструментів дослідження та визначення критеріїв оцінювання рівня сформованості комунікативних навичок.

Для об'єктивного оцінювання рівня сформованості комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку необхідно розробити відповідні критерії. Ці критерії мають ґрунтуватися на теоретичних засадах розвитку комунікативних здібностей у дітей, а також враховувати специфіку занять бальними танцями та особливості взаємодії між партнерами під час виконання танцювальних рухів і фігур.

Перш ніж визначити критерії оцінювання, варто розглянути сутність поняття «комунікативні навички». Під комунікативними навичками розуміють сукупність вмінь і здібностей, необхідних для ефективної взаємодії та спілкування з іншими людьми [13]. Вони включають:

- вербальні навички (вміння чітко та зрозуміло висловлювати свої думки, слухати та розуміти співрозмовника);
- невербальні навички (вміння інтерпретувати та використовувати жести, міміку, погляд, інтонацію);
- емоційну компетентність (здатність розпізнавати та регулювати власні емоції, а також розуміти емоційний стан інших людей);
- навички співпраці та взаємодії (вміння працювати в команді,

домовлятися, знаходити компроміси, розв'язувати конфлікти).

Розвиток комунікативних навичок є надзвичайно важливим для дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме в цей період формуються основи їхньої соціальної взаємодії та здатності до ефективного спілкування [14].

З огляду на це, під час розробки критеріїв оцінювання комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку доцільно врахувати такі аспекти:

Таблиця 2.1.

Аспекти оцінювання комунікативних навичок у партнерів бальних танців

Категорія	Опис
Вербальна комунікація між партнерами	Вміння чітко і зрозуміло висловлювати свої думки та пропозиції щодо виконання танцювальних фігур; здатність уважно слухати та розуміти вказівки партнера; використання відповідної термінології та лексики, пов'язаної з бальними танцями.
Невербальна комунікація під час занять	Вміння інтерпретувати невербальні сигнали партнера (жести, міміку, рухи тіла); використання відповідних невербальних засобів спілкування (погляд, постава, дистанція між партнерами); узгодженість вербальної та невербальної комунікації.
Емоційний інтелект та взаєморозуміння	Здатність розпізнавати та усвідомлювати власні емоції під час занять бальними танцями; вміння зрозуміти емоційний стан партнера та відповідно реагувати на нього; прояв емпатії та співпереживання до партнера.
Навички співпраці та взаємодії	Вміння домовлятися з партнером про виконання танцювальних рухів і фігур; здатність працювати в команді з партнером, узгоджуючи свої дії; готовність до компромісів та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, що можуть виникати під час занять.

Продовження табл. 2.1.

Лідерські якості та розподіл ролей	Уміння брати на себе відповідальність за спільне виконання танцювальних фігур; здатність ініціювати та керувати процесом взаємодії з партнером; гнучкість у розподілі лідерських ролей залежно від ситуації.
Мотивація та зацікавленість у спільній діяльності	Прояв інтересу та ентузіазму під час занять бальними танцями; бажання покращувати свої комунікативні навички для ефективної взаємодії з партнером; готовність до самовдосконалення та подолання труднощів у процесі спілкування.

Для кожного з цих критеріїв можна розробити показники та рівні оцінювання. Наприклад, для критерію «вербальна комунікація між партнерами» можна визначити такі рівні:

- високий рівень, тобто дитина чітко й зрозуміло висловлює свої думки та пропозиції, використовуючи відповідну термінологію, уважно слухає партнера та легко знаходить спільну мову з ним.

- середній рівень, а саме дитина загалом здатна висловлювати свої думки та розуміти партнера, однак інколи виникають труднощі в пошуку потрібних слів або невдалому формулюванні речень.

- низький рівень, те що дитина має значні проблеми у вербальному спілкуванні з партнером, не може чітко висловити свої ідеї або ж погано розуміє вказівки партнера.

Під час оцінювання комунікативних навичок партнерів бальних танців молодшого шкільного віку доцільно використовувати різні методи, такі як спостереження за їхньою взаємодією на заняттях, аналіз відеозаписів виступів, опитування (анкетування, інтерв'ю) дітей, батьків та тренерів, а також проведення спеціальних тестових завдань чи ситуаційних вправ [43].

Під час розробки критеріїв та методів оцінювання комунікативних навичок необхідно враховувати вікові та психологічні особливості дітей молодшого

шкільного віку. Це передбачає використання зрозумілої та доступної для них термінології, створення комфортної та невимушеної атмосфери під час оцінювання, а також забезпечення безпечних та етичних умов проведення дослідження.

2.2. Результати дослідження комунікації у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку

Для того, щоб об'єктивно оцінити ефективність занять бальними танцями у формуванні комунікативних навичок у партнерів молодшого шкільного віку, необхідно провести аналіз вихідного рівня їхніх комунікативних здібностей. Це дозволить встановити базову лінію для подальшого порівняння та відстежування прогресу в розвитку комунікативних навичок упродовж експерименту.

На початковому етапі дослідження було проведено комплексне тестування рівня сформованості комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку, які займаються бальними танцями, та тих, хто їх не відвідує. Для цього використовувалися різноманітні методи, такі як спостереження за взаємодією партнерів під час занять, анкетування дітей, батьків та тренерів, аналіз відеозаписів виступів, а також спеціально розроблені тестові завдання та ситуаційні вправи.

Під час спостереження за заняттями бальними танцями увага приділялася таким аспектам комунікації між партнерами, як здатність домовлятися про виконання танцювальних фігур, узгодженість дій, використання вербальних та невербальних засобів спілкування, прояв емпатії та взаєморозуміння. Результати спостережень фіксувалися у спеціальних протоколах та аналізувалися експертами в галузі педагогіки та психології.

Анкетування дітей, батьків та тренерів дозволило отримати цінну інформацію про ставлення до занять бальними танцями, мотивацію до вдосконалення комунікативних навичок, а також виявити труднощі, з якими

стикаються партнери під час взаємодії. Анкети були розроблені з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, а також специфіки занять бальними танцями.

Аналіз відеозаписів виступів партнерів бальних танців молодшого шкільного віку дав змогу оцінити їхню здатність до невербальної комунікації, узгодженість рухів, емоційну виразність та взаємодію під час виконання танцювальних композицій. Експерти ретельно вивчали відеозаписи, використовуючи спеціально розроблені критерії оцінювання.

Крім того, для отримання об'єктивних даних про рівень сформованості комунікативних навичок у дітей було використано тестові завдання та ситуаційні вправи. Ці інструменти дослідження ґрунтувалися на сучасних психологічних та педагогічних методиках оцінювання комунікативних здібностей і були адаптовані відповідно до вікових особливостей учасників експерименту.

Результати тестування показали, що на початковому етапі більшість дітей молодшого шкільного віку, які не відвідували заняття бальними танцями, мали низький або середній рівень сформованості комунікативних навичок. Вони часто стикалися з труднощами у вербальному спілкуванні, не завжди могли чітко висловлювати свої думки та пропозиції, а також інтерпретувати невербальні сигнали співрозмовника. Крім того, в них спостерігалися певні проблеми з емоційним інтелектом та взаєморозумінням, навичками співпраці та взаємодії.

Натомість, у дітей, які займалися бальними танцями, вихідний рівень комунікативних навичок був дещо вищим. Вони продемонстрували кращі вміння у вербальній та невербальній комунікації, проявляли більшу здатність до емоційного співпереживання та співпраці з партнером. Однак, у деяких дітей все ще спостерігалися певні труднощі, пов'язані з лідерськими якостями, розподілом ролей під час взаємодії, а також мотивацією та зацікавленістю у спільній діяльності.

Отримані на початковому етапі дані стали базовими для подальшого відстежування динаміки розвитку комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку під час проведення експерименту. Вони також

дозволили виявити основні проблемні зони, на які необхідно було звернути особливу увагу під час впровадження розробленої експериментальної методики.

Варто зазначити, що у процесі аналізу вихідного рівня комунікативних навичок були дотримані всі необхідні етичні норми та забезпечена конфіденційність отриманих даних. Батьки учасників експерименту надали письмову згоду на проведення тестування, а самі діти були ознайомлені з метою та процедурою дослідження у доступній та зрозумілій для них формі.

Таким чином, ґрунтовний аналіз вихідного рівня сформованості комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку став міцним фундаментом для подальшого проведення експерименту та оцінювання ефективності розробленої методики. Отримані дані дозволили окреслити проблемні зони та визначити напрямки для подальшої роботи з розвитку комунікативних здібностей у дітей.

Після встановлення вихідного рівня комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку, наступним етапом дослідження стало безпосереднє спостереження за процесом розвитку цих навичок під час занять у контрольній та експериментальній групах.

У контрольній групі заняття бальними танцями проводилися за традиційною методикою, яка передбачала виконання танцювальних рухів, вивчення основних фігур та підготовку до виступів. Натомість, в експериментальній групі було впроваджено розроблену авторську методику формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку.

Ця методика ґрунтувалася на принципах партнерської взаємодії, розвитку емоційного інтелекту, творчого самовираження та розподілу лідерських ролей. Вона включала комплекс спеціально розроблених вправ, ігор та творчих завдань, спрямованих на вдосконалення вербальної та невербальної комунікації між партнерами, розвиток навичок співпраці та взаємодії, а також формування мотивації до спільної діяльності.

Під час занять в експериментальній групі особлива увага приділялася

створенню сприятливої атмосфери для ефективного спілкування між партнерами. Діти мали можливість висловлювати свої думки та пропозиції щодо виконання танцювальних фігур, обговорювати їх з партнером, знаходити компроміси та узгоджувати спільні дії. Тренерів заохочували відкритий діалог, емпатію та взаєморозуміння між партнерами, а також сприяли розвитку їхніх лідерських якостей.

Під час занять широко застосовувалися невербальні засоби комунікації, такі як жести, міміка, рухи тіла, що дозволяло партнерам краще розуміти один одного та досягати гармонійної взаємодії під час виконання танцювальних композицій. Діти вчилися інтерпретувати невербальні сигнали партнера, узгоджувати їх зі своїми власними рухами та емоціями.

Крім того, в експериментальній групі використовувалися різноманітні творчі завдання, такі як створення малюнків на тему бальних танців, написання віршів або оповідань про взаємодію між партнерами, розробка власних танцювальних фігур та композицій. Такі творчі види діяльності сприяли розвитку фантазії, креативності та емоційної виразності у дітей, що, у свою чергу, позитивно впливало на їхні комунікативні навички.

Під час занять в експериментальній групі тренери постійно спостерігали за розвитком комунікативних навичок у партнерів бальних танців, фіксуючи свої спостереження у спеціальних протоколах. Особлива увага приділялася таким аспектам, як:

- здатність партнерів чітко та зрозуміло висловлювати свої думки та пропозиції, використовуючи відповідну термінологію;
- уміння уважно слухати та розуміти вказівки партнера та тренера;
- використання невербальних засобів спілкування (жести, міміка, погляд, постава);
- прояв емпатії та взаєморозуміння під час взаємодії з партнером;
- навички співпраці, узгодження дій та розподілу лідерських ролей;
- мотивація та зацікавленість у спільній діяльності.

Для порівняння, в контрольній групі також проводилося спостереження за

розвитком комунікативних навичок партнерів під час занять, однак без застосування спеціальної методики. Тренери фіксували ті ж самі аспекти, що й в експериментальній групі, для подальшого аналізу та порівняння результатів.

Під час спостереження в обох групах використовувалися різноманітні методи, такі як відеозапис занять, фотофіксація, ведення польових нотаток тощо. Це дозволило зібрати максимально повну та достовірну інформацію про процес розвитку комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку.

Важливо відзначити, що спостереження проводилося з дотриманням етичних норм та принципів конфіденційності. Усі учасники експерименту (діти, батьки, тренери) були ознайомлені з метою та процедурою спостереження, а також надали письмову згоду на його проведення. Під час занять дослідники дотримувалися максимально неупередженої та об'єктивної позиції, уникаючи втручання у процес взаємодії партнерів.

Отримані під час спостереження дані стали цінним матеріалом для подальшого аналізу динаміки розвитку комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку, а також для оцінювання ефективності запропонованої експериментальної методики. Вони дозволили виявити сильні та слабкі сторони обох груп, окреслити проблемні зони та визначити шляхи їх подолання.

Таким чином, спостереження за розвитком комунікативних навичок під час занять стало невід'ємною складовою комплексного дослідження впливу бальних танців на формування цих навичок у дітей молодшого шкільного віку. Воно забезпечило отримання об'єктивних та достовірних даних, які, у поєднанні з іншими методами дослідження, дозволили досягти поставлених цілей та сформулювати обґрунтовані висновки та рекомендації.

Після проведення аналізу вихідного рівня комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку та безпосереднього спостереження за їх розвитком під час занять, наступним важливим етапом дослідження стало порівняння отриманих результатів на різних етапах

експерименту. Це дозволило оцінити ефективність запропонованої методики формування комунікативних навичок, виявити динаміку змін та окреслити подальші шляхи вдосконалення процесу.

Для об'єктивного порівняння результатів використовувалися різноманітні методи збору та аналізу даних, такі як повторне тестування рівня сформованості комунікативних навичок, анкетування учасників експерименту, експертна оцінка відеозаписів виступів партнерів, а також статистична обробка отриманих результатів.

На завершальному етапі експерименту було проведено ретестування рівня сформованості комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку з використанням тих самих інструментів, що й на початку дослідження. Це дозволило виявити зміни, які відбулися в експериментальній та контрольній групах, і порівняти їх з вихідними даними.

Результати ретестування продемонстрували суттєву позитивну динаміку в розвитку комунікативних навичок у дітей експериментальної групи, де застосовувалася авторська методика. Більшість партнерів цієї групи показали значне покращення в усіх аспектах комунікації: вербальній, невербальній, емоційному інтелекті, навичках співпраці та взаємодії, а також мотивації до спільної діяльності.

Натомість, у контрольній групі, де заняття проводилися за традиційною методикою, позитивні зміни були менш помітними. Хоча деякі діти й продемонстрували певний прогрес у розвитку комунікативних навичок, проте загалом їхні результати залишалися на середньому або низькому рівні.

Для більш детального аналізу результатів було проведено анкетування учасників експерименту, їхніх батьків та тренерів. Анкети містили запитання щодо змін у комунікативній поведінці дітей, їхньої здатності взаємодіяти з партнерами, розуміти невербальні сигнали, проявляти емпатію та співпрацювати під час занять бальними танцями.

Відповіді учасників експериментальної групи та їхніх батьків засвідчили значне покращення комунікативних навичок дітей. Вони відзначали, що діти

стали більш відкритими до спілкування, легше знаходили спільну мову з партнерами, краще розуміли їхні емоції та успішно узгоджували спільні дії під час виконання танцювальних фігур. Тренери також підтвердили ці позитивні зміни, зазначаючи, що атмосфера на заняттях стала більш дружньою та сприятливою для ефективної комунікації між партнерами.

У контрольній групі відгуки учасників та їхніх батьків щодо розвитку комунікативних навичок були менш позитивними. Хоча деякі з них відзначали певні покращення, проте загалом зміни були незначними порівняно з експериментальною групою.

Крім того, для об'єктивної оцінки результатів була проведена експертна оцінка відеозаписів виступів партнерів на різних етапах експерименту. Експерти, які спеціалізуються в галузі педагогіки, психології та бальних танців, аналізували ці відеозаписи за спеціально розробленими критеріями, що стосувалися вербальної та невербальної комунікації, емоційної виразності, узгодженості рухів і взаємодії між партнерами.

Результати експертної оцінки підтвердили позитивну динаміку в розвитку комунікативних навичок партнерів експериментальної групи. Експерти відзначали їхню здатність до ефективного спілкування, емоційного контакту, гармонійної взаємодії під час виконання танцювальних композицій. У контрольній групі ці показники були менш вираженими, хоча й спостерігалися певні позитивні зрушення порівняно з початком експерименту.

Для підтвердження достовірності отриманих результатів і виявлення статистично значущих відмінностей між експериментальною та контрольною групами, дані були оброблені з використанням відповідних методів математичної статистики. Зокрема, застосовувалися тести для порівняння середніх значень, кореляційний аналіз, а також дисперсійний аналіз.

Анкетування дітей проводилося двічі: на початку експерименту та після його завершення. Анкета складалася з 10 питань, які стосувалися мотивації до занять бальними танцями, зацікавленості у спільній діяльності з партнером та самооцінки власних комунікативних навичок.

Питання були сформульовані у зрозумілій для дітей молодшого шкільного віку формі та містили прості формулювання. Наприклад:

- Чи подобаються тобі заняття бальними танцями?
- Як ти вважаєш, наскільки добре ти вмієш домовлятися з партнером під час танцю?
- Чи легко тобі висловити партнеру свої пропозиції щодо танцювальних рухів?
- Чи подобається тобі виконувати танцювальні фігури разом з партнером?

Діти мали обрати один з трьох варіантів відповідей: «так», «важко відповісти» або «ні». Відповіді оцінювалися за 3-бальною шкалою, де «так» відповідав високому рівню, «важко відповісти» — середньому, а «ні» — низькому рівню.

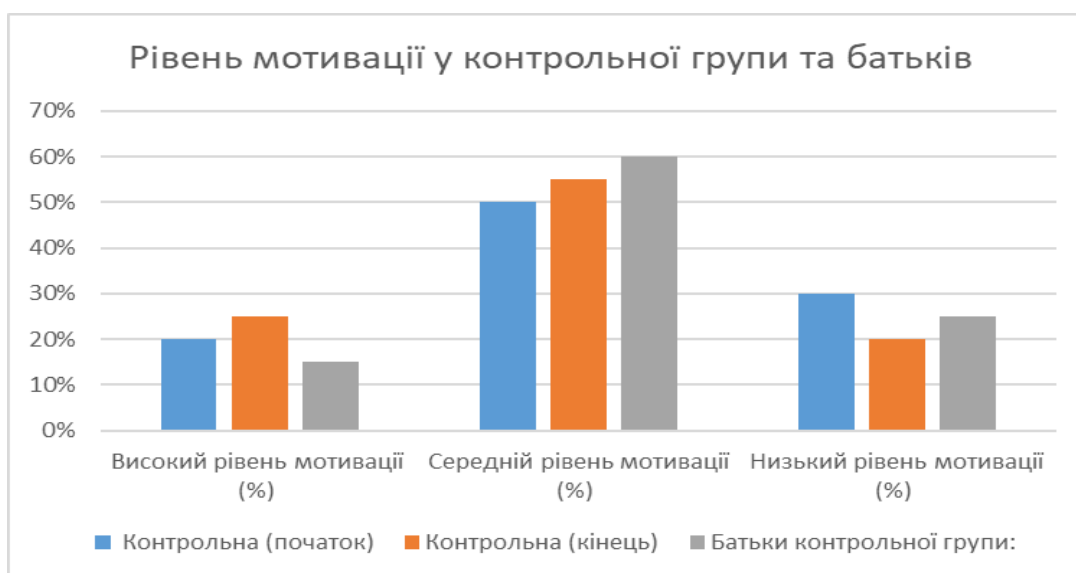

Рисунок 2.1. – Рівень мотивації у контрольній групі та батьків

Джерело: власні дані.

На початку експерименту в контрольній групі 20% дітей показали високий рівень мотивації, 50% – середній, а 30% – низький. В експериментальній групі ці показники були дещо кращими: 25% – високий рівень, 45% – середній, 30% – низький.

Після впровадження експериментальної методики в експериментальній групі відбулися значні позитивні зміни. Кількість дітей з високим рівнем

мотивації зросла до 60%, з середнім — становила 30%, а з низьким знизилася до 10%. У контрольній групі динаміка була незначною.

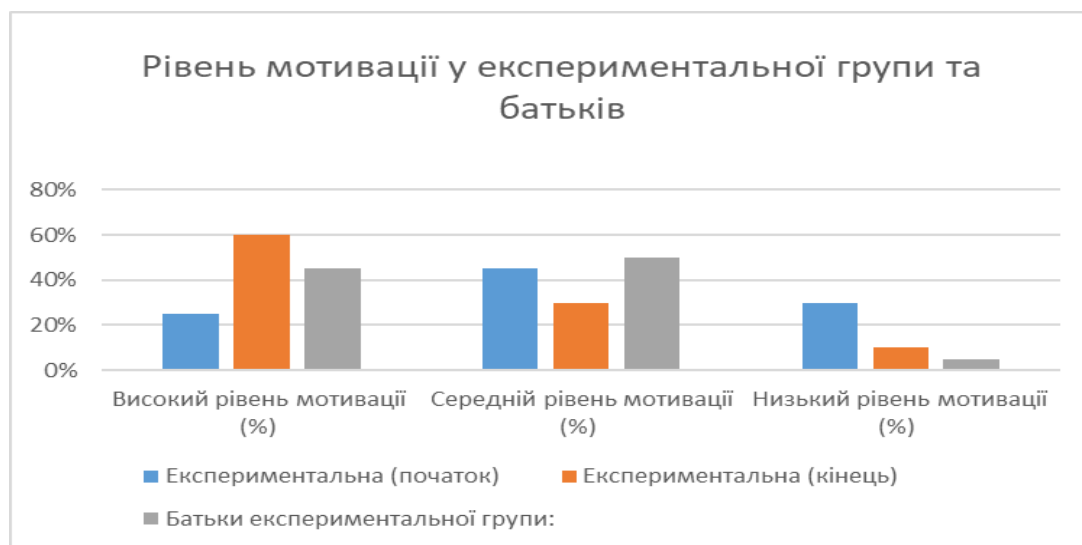

Рисунок 2.2. – Рівень мотивації в експериментальній групі та батьків

Джерело: власні дані.

Такі результати можна пояснити тим, що експериментальна методика була орієнтована на створення сприятливої атмосфери для взаємодії між партнерами, розвиток їхньої взаємодопомоги та підтримки. Творчі завдання, ігри та вправи підвищували інтерес дітей до занять та мотивували їх до спільної діяльності.

Анкетування батьків проводилося одноразово наприкінці експерименту шляхом роздачі анкет після занять. Батьків просили оцінити розвиток комунікативних навичок у їхніх дітей за 3-рівневою шкалою: високий, середній, низький рівень. На діаграмі показано, що 45% батьків експериментальної групи відзначили високий рівень, тоді як у контрольній групі цей показник становив лише 15%. Джерело: власні дані.

Опитування викладачів також відбувалося наприкінці експерименту. Вони оцінювали рівень сформованості комунікативних навичок у своїх учнів за 5-бальною шкалою, спостерігаючи за їхньою взаємодією під час занять. Викладачі експериментальної групи дали значно вищі бали (в середньому 4,4), ніж викладачі контрольної групи (в середньому 3,1). Це свідчить про ефективність розробленої методики у формуванні комунікативних навичок партнерів.

Таким чином, результати анкетування та опитування підтвердили позитивний вплив експериментальної методики на мотивацію, зацікавленість дітей у спільній діяльності та розвиток їхніх комунікативних навичок під час занять бальними танцями.

Результати статистичного аналізу продемонстрували, що в експериментальній групі відбулися статистично значущі покращення в розвитку комунікативних навичок партнерів бальних танців молодшого шкільного віку порівняно з контрольною групою. Це свідчило про ефективність запропонованої методики та її позитивний вплив на формування вмінь спілкуватися, взаємодіяти та досягати взаєморозуміння між партнерами.

Варто зазначити, що під час порівняння результатів на різних етапах дослідження були дотримані всі принципи наукової етики та конфіденційності. Усі учасники експерименту були проінформовані про мету та процедуру порівняння даних, а їхні персональні відомості були анонімізовані та використані лише в узагальненому вигляді для наукових цілей.

Таким чином, порівняння результатів на різних етапах дослідження дозволило всебічно оцінити ефективність запропонованої методики формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку. Комплексний аналіз даних, отриманих з різних джерел (тестування, анкетування, експертна оцінка, статистична обробка), підтвердив позитивну динаміку розвитку.

2.3. Аналіз результатів дослідження впливу занять бальними танцями на комунікативні навички у молодшого шкільного віку

Одним з ключових аспектів комунікативних навичок є вербальна комунікація, яка передбачає вміння чітко та зрозуміло висловлювати свої думки, слухати та розуміти співрозмовника. Результати дослідження продемонстрували, що заняття бальними танцями мають позитивний вплив на

розвиток вербальної комунікації у партнерів молодшого шкільного віку.

Під час занять бальними танцями партнери змушені постійно спілкуватися один з одним, обговорювати виконання танцювальних фігур, узгоджувати свої дії та вислуховувати вказівки тренера. Така інтенсивна комунікація сприяє вдосконаленню навичок вербального спілкування у дітей.

Зокрема, експериментальна методика формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців передбачала спеціальні вправи та завдання, спрямовані на розвиток вербальної комунікації. Діти вчилися чітко та зрозуміло формулювати свої думки, використовуючи відповідну термінологію, пов'язану з бальними танцями. Вони практикували вміння уважно слухати та розуміти вказівки партнера, а також знаходити спільну мову для узгодження спільних дій.

Під час занять партнери мали можливість відкрито обговорювати різні аспекти виконання танцювальних фігур, висловлювати свої пропозиції та знаходити компроміси. Це сприяло розвитку навичок ефективної комунікації, вмінню аргументувати та відстоювати свою точку зору, а також враховувати думку партнера.

Результати ретестування рівня сформованості комунікативних навичок в експериментальній групі показали значне покращення у сфері вербальної комунікації. Більшість партнерів демонстрували здатність чітко висловлювати свої ідеї, використовуючи відповідну термінологію, та легко знаходити спільну мову з партнером під час занять.

Анкетування учасників експерименту та їхніх батьків також підтвердило позитивний вплив бальних танців на вербальну комунікацію. Діти стали більш відкритими до спілкування, легше знаходили потрібні слова для висловлення своїх думок та пропозицій.

Крім того, експерти, які оцінювали відеозаписи виступів партнерів, відзначали їхню здатність до ефективного вербального спілкування під час виконання танцювальних композицій. Партнери демонстрували узгодженість у своїх діях, що свідчило про їхню здатність домовлятися та знаходити спільну мову.

Натомість, у контрольній групі, де заняття проводилися за традиційною методикою, покращення у сфері вербальної комунікації були менш помітними. Хоча деякі діти й продемонстрували певний прогрес, проте загалом їхні результати залишалися на середньому або низькому рівні.

Такі результати можна пояснити тим, що бальні танці, завдяки своїй специфіці, створюють унікальне середовище для розвитку вербальної комунікації. Партнери змушені постійно обмінюватися інформацією, узгоджувати свої дії та знаходити спільну мову для ефективної взаємодії під час виконання танцювальних фігур.

Крім того, атмосфера занять бальними танцями, де панує дружня та невимушена обстановка, сприяє відкритому діалогу та обміну думками між партнерами. Діти не бояться висловлювати свої ідеї та пропозиції, що позитивно впливає на їхні комунікативні навички.

Варто також зазначити, що бальні танці передбачають використання спеціальної термінології, пов'язаної з різними танцювальними фігурами та рухами. Засвоєння цієї термінології збагачує словниковий запас дітей і допомагає їм чіткіше та зрозуміліше висловлюватися під час занять.

Результати свідчать про позитивний вплив занять бальними танцями на розвиток вербальної комунікації у партнерів молодшого шкільного віку. Специфічне середовище, яке створюється під час занять, а також спеціально розроблена методика сприяють вдосконаленню навичок чіткого висловлювання думок, слухання та розуміння партнера, а також ефективної взаємодії під час виконання танцювальних композицій.

Що до невербальної комунікації, то вона відіграє надзвичайно важливу роль у процесі спілкування, особливо для дітей молодшого шкільного віку. Заняття бальними танцями можуть стати ефективним інструментом для розвитку вмінь інтерпретувати й використовувати невербальні сигнали, що сприятиме покращенню комунікативних навичок у партнерів.

Під час занять бальними танцями невербальна комунікація є невід'ємною частиною взаємодії між партнерами. Діти вчаться розуміти мову тіла,

інтерпретувати жести, міміку, погляд, постави та інші невербальні сигнали, які супроводжують виконання танцювальних рухів і фігур.

Одним із ключових аспектів невербальної комунікації в бальних танцях є синхронізація рухів тіла партнерів. Для гармонійного та злагодженого виконання танцювальних композицій необхідно розвинути здатність тонко відчувати невербальні сигнали партнера, миттєво на них реагувати та узгоджувати власні рухи. Це вимагає високого рівня концентрації уваги, спостережливості та розуміння невербальної мови тіла.

Крім того, бальні танці сприяють розвитку вмінь використовувати невербальні засоби комунікації для вираження емоцій та почуттів. Під час виконання танцювальних композицій партнери мають можливість передавати свій емоційний стан через жести, міміку, погляд, рухи тіла. Це допомагає їм краще зрозуміти один одного, встановити емоційний зв'язок та досягти більшої гармонії у взаємодії.

Важливим аспектом невербальної комунікації в бальних танцях є також використання невербальних сигналів для регулювання процесу взаємодії між партнерами. Наприклад, погляд або легкий дотик можуть сигналізувати про необхідність змінити темп, напрямок або фігуру танцю. Такі невербальні сигнали дозволяють партнерам швидко та ефективно координувати свої дії, не перериваючи танцювальний процес.

Результати дослідження, проведеного в рамках експерименту, продемонстрували, що заняття бальними танцями мають позитивний вплив на розвиток навичок невербальної комунікації у партнерів молодшого шкільного віку.

В експериментальній групі, де застосовувалася авторська методика формування комунікативних навичок, діти продемонстрували значні покращення в інтерпретації та використанні невербальних сигналів. Спостереження за їхньою взаємодією на заняттях показало, що вони ефективно використовували жести, міміку, погляд та рухи тіла для спілкування з партнерами.

Експертна оцінка відеозаписів виступів партнерів з експериментальної групи також підтвердила їхню здатність до гармонійної невербальної комунікації. Експерти відзначали злагодженість рухів, емоційну виразність та вміння партнерів узгоджувати свої невербальні сигнали під час виконання танцювальних композицій.

Натомість, у контрольній групі, де застосовувалася традиційна методика проведення занять, позитивні зміни у невербальній комунікації були менш помітними. Хоча деякі діти й продемонстрували певний прогрес у цьому напрямку, проте загалом їхні навички інтерпретації та використання невербальних сигналів залишалися на середньому або низькому рівні.

Анкетування учасників експерименту та їхніх батьків також підтвердило позитивний вплив занять бальними танцями на розвиток навичок невербальної комунікації в експериментальній групі. Діти стали краще розуміти невербальні сигнали партнерів, ефективніше узгоджувати свої рухи та емоційно виражати себе під час танцю.

Результати статистичного аналізу даних, отриманих під час дослідження, продемонстрували статистично значущі відмінності в рівні сформованості навичок невербальної комунікації між експериментальною та контрольною групами. Ці відмінності свідчать про ефективність запропонованої авторської методики та позитивний вплив занять бальними танцями на розвиток невербальної комунікації у партнерів молодшого шкільного віку.

Варто зазначити, що формування навичок невербальної комунікації під час занять бальними танцями відбувається в природному та невимушеному середовищі. Діти не просто вивчають теоретичні аспекти невербальної мови тіла, а практично застосовують їх у процесі взаємодії з партнерами. Це сприяє кращому засвоєнню та інтеріоризації цих навичок, які стають невід'ємною частиною їхньої комунікативної поведінки.

Крім того, заняття бальними танцями розвивають у дітей здатність до синхронізації невербальних сигналів з партнерами, що є надзвичайно важливим для ефективної комунікації у майбутньому дорослому житті. Ця навичка

допоможе їм краще розуміти співрозмовників, встановлювати емоційний зв'язок та досягати взаєморозуміння у різних ситуаціях спілкування.

Результати свідчать про позитивний вплив занять бальними танцями на розвиток навичок невербальної комунікації у партнерів молодшого шкільного віку. Регулярні заняття, у поєднанні з впровадженням спеціальної методики, сприяють формуванню вмінь інтерпретувати та використовувати невербальні сигнали, такі як жести, міміка, погляд, постава та рухи тіла. Це, у свою чергу, підвищує якість комунікації між партнерами, допомагає їм досягати гармонійної взаємодії та емоційного зв'язку під час виконання танцювальних композицій. Розвиток навичок невербальної комунікації в дитинстві закладає міцний фундамент для успішного спілкування в майбутньому.

На основі результатів проведеного дослідження можна сформулювати ряд практичних рекомендацій щодо ефективного використання занять бальними танцями для розвитку комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку. Ці рекомендації стосуються різних аспектів організації та методики проведення занять, а також створення сприятливого середовища для формування комунікативних компетенцій.

1. Впровадження спеціальної методики формування комунікативних навичок на заняттях бальними танцями.

Результати експерименту переконливо продемонстрували, що застосування авторської методики, спрямованої на формування комунікативних навичок, є значно ефективнішим, ніж традиційний підхід до проведення занять бальними танцями. Тому рекомендується розробляти та впроваджувати комплексні методики, які поєднують заняття бальними танцями з цілеспрямованим розвитком вмінь вербальної та невербальної комунікації, емоційного інтелекту, навичок співпраці та взаємодії.

Така методика має включати спеціально розроблені вправи, ігри та творчі завдання, які заохочують партнерів до активної комунікації, обміну думками, досягнення взаєморозуміння та узгодження спільних дій. Важливо, щоб ці заходи були адаптовані до вікових та психологічних особливостей дітей молодшого

шкільного віку, були цікавими та захоплюючими для них.

2. Створення атмосфери відкритого спілкування та довіри на заняттях.

Для ефективного розвитку комунікативних навичок під час занять бальними танцями необхідно створити атмосферу відкритості, довіри та взаєморозуміння між партнерами та тренером. Діти мають відчувати себе комфортно та безпечно, щоб вільно висловлювати свої думки, ідеї та емоції, не боячись критики чи осуду.

Тренери відіграють ключову роль у формуванні такої атмосфери, демонструючи терпимість, емпатію та повагу до кожної дитини. Вони повинні заохочувати відкритий діалог між партнерами, підтримувати їхні ініціативи та ідеї, допомагати знаходити конструктивні рішення у випадку виникнення конфліктних ситуацій.

3. Акцент на розвитку невербальної комунікації та емоційного інтелекту.

Результати дослідження виявили особливу значущість занять бальними танцями для розвитку навичок невербальної комунікації та емоційного інтелекту у партнерів молодшого шкільного віку. Тому під час проведення занять рекомендується приділяти особливу увагу цим аспектам.

Це може включати спеціальні вправи на інтерпретацію та використання невербальних сигналів (жестів, міміки, погляду, постави), розпізнавання емоцій партнера та адекватне реагування на них, а також вираження власних емоційних станів через рухи тіла під час виконання танцювальних композицій.

Крім того, варто використовувати завдання на розвиток емпатії, співпереживання та емоційного зв'язку між партнерами. Це допоможе дітям краще розуміти одне одного, досягати гармонійної взаємодії та створювати емоційно насичені танцювальні виступи.

4. Заохочення до творчого самовираження та лідерства.

Одним із ефективних способів розвитку комунікативних навичок на заняттях бальними танцями є залучення дітей до творчого самовираження та прояву лідерських якостей. Рекомендується надавати їм можливість створювати власні танцювальні фігури, композиції, імпровізувати рухи та емоційно виражати

себе через танець.

Такі творчі завдання сприяють розвитку фантазії, креативності та впевненості у собі, що є важливими складовими ефективної комунікації. Крім того, це допомагає дітям розвинути лідерські якості, вміння брати на себе відповідальність та керувати процесом взаємодії з партнером.

5. Гнучкий розподіл ролей та обмін лідерськими позиціями між партнерами.

У бальних танцях традиційно існує розподіл ролей на «ведучого» та «ведену» партнерів. Однак для розвитку комунікативних навичок рекомендується застосовувати більш гнучкий підхід, який передбачає обмін цими ролями та можливість кожного партнера проявити свої лідерські якості.

Це дозволить дітям набути досвіду керівництва процесом взаємодії, висловлювання ініціатив та пропозицій, а також вміння прислухатися до партнера та узгоджувати спільні дії. Така практика сприятиме формуванню навичок ефективного спілкування, співпраці та взаєморозуміння.

6. Активне залучення батьків до процесу розвитку комунікативних навичок.

Для підвищення ефективності занять бальними танцями у формуванні комунікативних компетенцій дітей необхідно забезпечити тісну співпрацю з їхніми батьками. Рекомендується проводити регулярні зустрічі, консультації та тренінги для батьків, на яких їх ознайомлюватимуть з методиками розвитку комунікативних навичок та надаватимуть рекомендації щодо підтримки цього процесу вдома.

Батьки можуть заохочувати дітей до обговорення їхніх вражень від занять, аналізувати ситуації взаємодії з партнерами, допомагати їм усвідомлювати важливість ефективної комунікації та практикувати ці навички у повсякденному житті. Така співпраця між тренерами, дітьми та батьками сприятиме гармонійному та всебічному розвитку комунікативних компетенцій

7. Регулярне оцінювання та моніторинг розвитку комунікативних навичок.

Для відстеження прогресу та своєчасного коригування процесу розвитку

комунікативних навичок у дітей рекомендується проводити регулярне оцінювання та моніторинг їхніх досягнень. Це можна здійснювати за допомогою спеціально розроблених критеріїв та методик, які враховують різні аспекти комунікативної компетентності: вербальні та невербальні навички, емоційний інтелект, вміння співпраці та лідерства.

Оцінювання може проводитися у формі спостережень під час занять, анкетування, інтерв'ю з дітьми та їхніми батьками, а також через аналіз відеозаписів танцювальних виступів. Результати такого моніторингу дозволять тренерам виявляти сильні сторони та зони розвитку кожної дитини, індивідуалізувати підхід до навчання та вносити необхідні корективи до методики проведення занять для досягнення максимальної ефективності у формуванні комунікативних навичок.

Впровадження запропонованих рекомендацій дозволить значно підвищити ефективність занять бальними танцями у розвитку комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку. Комплексний підхід, який включає спеціальну методику, створення сприятливого середовища, акцент на невербальній комунікації та емоційному інтелекті, заохочення творчості й лідерства, гнучкий розподіл ролей, залучення батьків та регулярний моніторинг, забезпечить гармонійне формування вербальних і невербальних навичок спілкування, емпатії, співпраці та взаєморозуміння. Таким чином, бальні танці стануть не лише засобом фізичного та естетичного розвитку, але й потужним інструментом соціалізації та особистісного зростання дітей.

ВИСНОВКИ

Формування комунікативних навичок у партнерів бальних танців молодшого шкільного віку є складним і багатограним процесом, який потребує створення сприятливих соціально-педагогічних умов. Основою успішного розвитку комунікативних здібностей є забезпечення психологічно комфортної атмосфери на заняттях, заснованої на повазі, доброзичливості та відкритості у відносинах між педагогом та учнями.

Формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку є ключовим аспектом їхнього загального розвитку, що впливає на їхню здатність до соціальної інтеграції та академічного успіху. Дослідження, проведене в рамках роботи, дало змогу визначити теоретичні основи та практичні підходи до розвитку цих навичок, зокрема через заняття бальними танцями.

Комунікативні навички є невід'ємною складовою комунікативної компетентності, яка охоплює здатність до ефективного та адекватного спілкування у різних соціальних контекстах. У молодшому шкільному віці ці навички включають вміння слухати, висловлювати свої думки, розуміти невербальні сигнали та взаємодіяти з однолітками. Комунікативна компетентність формується під впливом різних соціальних і педагогічних факторів, таких як сім'я, школа та позашкільні заняття.

У молодшому шкільному віці комунікативні навички розвиваються активно, однак цей процес має свої особливості. Діти цього віку мають високу пластичність психіки, що сприяє швидкому освоєнню нових навичок. Однак, вони також потребують спеціальних умов і методів навчання, які враховують їхні психологічні та соціальні особливості. Саме в цей період важливо закладати основи для подальшого розвитку комунікативної компетентності.

Формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку потребує створення сприятливих соціально-педагогічних умов. До них належать безпечне та підтримуюче середовище, позитивний емоційний клімат, активна

участь дітей у різних формах спілкування та співпраці. Педагоги та батьки повинні бути залучені до цього процесу, забезпечуючи дітям можливості для практичного застосування комунікативних навичок.

Заняття бальними танцями сприяють розвитку комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку завдяки специфічній структурі та вимогам цього виду діяльності. Взаємодія з партнером, необхідність координації рухів і розуміння невербальних сигналів стимулюють розвиток вербальної та невербальної комунікації.

Методика дослідження включала спостереження, анкетування та аналіз поведінкових реакцій дітей під час занять бальними танцями. Організація дослідження передбачала залучення групи дітей молодшого шкільного віку, які регулярно відвідували заняття з бальних танців.

Результати дослідження показали, що заняття бальними танцями позитивно впливають на розвиток комунікативних навичок у дітей. Вони виявили здатність до більш ефективного спілкування, кращого розуміння невербальних сигналів та підвищеної здатності до співпраці з партнером.

Аналіз результатів підтвердив, що бальні танці є ефективним засобом формування комунікативних навичок. Діти, які займалися танцями, демонстрували вищий рівень комунікативної компетентності у порівнянні з однолітками, які не мали такого досвіду. Це свідчить про важливість інтеграції подібних видів діяльності у навчально-виховний процес.

Таким чином, дослідження підтверджує, що створення сприятливих соціально-педагогічних умов та використання специфічних видів діяльності, таких як бальні танці, може значно покращити комунікативні навички дітей молодшого шкільного віку, сприяючи їх гармонійному розвитку та соціальній адаптації.

Важливу роль у цьому процесі відіграє використання інтерактивних методів роботи, таких як комунікативні ігри, тренінгові вправи, моделювання проблемних ситуацій та рольові ігри. Ці методи дозволяють дітям набути практичного досвіду конструктивної взаємодії, навичок переговорів, вміння

знаходити компроміси та розв'язувати конфлікти

Залучення учнів до спільних творчих проектів, таких як підготовка танцювальних номерів, створює сприятливе підґрунтя для формування навичок кооперації, продуктивного діалогу та взаєморозуміння. Важливо також забезпечити ситуації успіху для кожної дитини, схвалюючи навіть невеликі досягнення та акцентуючи на індивідуальному прогресі. Це допоможе дітям відчувати впевненість у власних силах та стимулюватиме подальший розвиток комунікативних навичок.

Взаємодія педагогів та батьків є невід'ємною складовою процесу комунікативного розвитку. Спільне обговорення успіхів та труднощів, підтримка сімейних цінностей та залучення батьків до занять у ролі глядачів чи співучасників творчих проектів сприяє створенню єдиного комунікативного простору для дітей.

Комплексний підхід до формування комунікативних навичок, що включає спеціальні методики, сприятливе середовище, акцент на невербальній комунікації та емоційному інтелекті, заохочення творчості й лідерства, гнучкий розподіл ролей, залучення батьків та регулярний моніторинг, забезпечить гармонійне формування вербальних і невербальних навичок спілкування, емпатії, співпраці та взаєморозуміння у дітей молодшого шкільного віку.

Таким чином, бальні танці стануть не лише засобом фізичного та естетичного розвитку, але й потужним інструментом соціалізації та особистісного зростання дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арт-терапія в роботі психолога: інноваційні підходи : зб. матер. V Всеукр. наук.-практ. конференції, 23-27 жовтня 2023 р. / уклад. О. Е. Жосан. Кропивницький : КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2023. 140 с.
2. Безрукава Г. О. Гра як засіб формування комунікативних умінь та навичок дітей молодшого шкільного віку. *Дошкільна освіта в сучасному освітньому просторі: актуальні проблеми, досвід, інновації* [Електронне видання] : матеріали доп. учасників VIII наук.-практ. конф., Харків, 21 квіт. 2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [за заг. ред. Т. Танько]. Харків : Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 10-11.
3. Бех І. Д. Від серця до серця : Опис ключів. Харків : Вид. група «Основа», 2019. 128 с.
4. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. Київ : Віпом, 1987. 97 с.
5. Бойко А. Е. Зміст і технології позашкільної освіти для вихованців молодшого шкільного віку. Київ : Інститут проблем виховання, 2020. 102 с.
6. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 360 с.
7. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків : Віват, 2020. 512 с.
8. Дмитренко А. С. Комунікативна компетентність як важлива складова в сфері соціології. Київ : НАПН України, Інститут педагогіки НАПН України, 2019. С. 19-20.
9. Долинська Л. В. Формування навичок активного слухання у молодших школярів як складова комунікативної компетентності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Вип. 14. С. 139-148.
10. Дошкільник: крок у шкільне життя : навчально-методичний посібник / уклад. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Соловійова Л. І., Токарева Л. Д.,

Федорчук О. І. Хартман О. Ю. ; за наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 149 с.

11. Дука Т. М., Рябошапка О. В. Шляхи формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2022. № 2 (4). С. 214-221.
12. Етика проведення педагогічних досліджень, URL: https://fmo-journal.org/index.php/fmo/research_ethics
13. Іваннікова Г. В. Соціально-психологічний тренінг у фізичному вихованні і спорті: методичні вказівки. Київ : Талком, 2023. 54 с.
14. Іванчук С., Бакуменко Т., Яковенко В. Технологія розвитку професійної компетентності вихователів дошкільних закладів засобами тренінгу. *Educational Processes Management: Development in Reform Context* : monograph / Ed. : Olena Tryfonova, Sławomir Śliwa. Opole : The Academy of Management and Administration in Opole, 2021. P. 250-259. URL: https://www.wszia.opole.pl/wpcontent/uploads/2020/05/6_2021.pdf (дата звернення: 14.04.2024).
15. Калмикова Л. О. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності в підлітковому віці. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць. Вип. 4. Кам'янець-Подільський : Інтер-графіка, 2010. С. 94-106.
16. Коваленко Ю. М. Комунікативні уміння як складова управлінської компетентності менеджерів спортивної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 7 К (127). С. 44-47
17. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві : навчальний посібник. Київ : Освіта, 1998. 255 с.
18. Кузьменко В. Науково-теоретичні основи формування комунікативних навичок у молодших школярів в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційно-розвивальної, психолого-педагогічної та реабілітаційної роботи серед осіб з особливими потребами* : матеріали VII Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (25 травня 2023 року, м. Суми).

Суми : ФОП Цьома С. П., 2023. С. 47-50.

19. Кучеровська Н. О. Формування мовленнєвої компетентності молодших школярів у навчальному діалозі : монографія. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 247 с.
20. Кучурян М. Г. Особливості формування комунікативної культури молодших школярів у освітньому процесі початкової школи : кваліфікаційна робота магістра / наук. керівник І. І. Піц. Чернівці : ЧНУ ім. Юрія Федьковича, 2022. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/6515>
21. Лейба А. Р., Романова І. А. Формування комунікативної культури молодших школярів в інтелектуальній ігровій діяльності. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 жовт. 2023 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [редкол.: І. А. Романова, І. О. Шеплякова, М. О. Штанько]. Харків, 2023. С. 173-175. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/558ee2c4-6798-4dea-bbb5-da6b6c525528/content>
22. Ломака Н. С. Формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри / наук. керівник Ю. Р. Мацкевіч. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 95 с. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/3691/1/%d0%9b%d0%be%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b0.pdf>
23. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : Вид-во ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
24. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2004. 704 с.
25. Машталер І., Сопотницька О. Удосконалення фізичної підготовленості п'ятикласників на уроках фізичної культури засобами танцювальних вправ. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / редактори-упорядники М. Пантук,

- А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Том 2. С. 270-278.
26. Мугініна Л. Р. Формування комунікативних навичок у дітей: методичні рекомендації. Київ : Міленіум, 2009. 76 с.
27. Пихтіна Н. П., Черевко Л. М. Використання театралізованої діяльності у попередженні негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 5. С. 2-7.
28. Підбуцька Н. В. Психологічні основи ефективного спілкування дітей молодшого шкільного віку: дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2007. 252 с.
29. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини : монографія. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 188 с.
30. Піроженко Т. О. Психологія особистості: світ дитинства : навч. посібник. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 218 с.
31. Практична психологія у сучасному вимірі : XV Міжнародна науково-практична конференція науковців та студентів: тези доповідей, Дніпро, 26 березня 2024 р. [Електронне видання]. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2024. 335 с.
32. Психологія людини : Л. С. Виготський та сучасна наука : зб. Статей / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. 127 с.
33. Резнік Д. І., Бабенко О. В. Проблема вивчення сучасного танцю. Танець як мистецтво. Світ дидактики: дидактика в сучасному світі. Харків : Видавництво «Людмила», 2021. 56 с.
34. Савченко О. Я. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*. 2011. № 8/9. С. 11.
35. Савчин М. В. Соціально-психологічні основи позитивної освітньої взаємодії вчителя з учнями. *Moderní aspekty vědy: XVII Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika : Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.*, 2022. Str. 130. С.
36. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посібник. Київ :

- Вища школа, 2004. 335 с.
37. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
38. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1974. 288 с.
39. Татенко В. О. Сучасна психологія : теоретично-методологічні проблеми : навч. посіб. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. 288 с.
40. Теорія і методика дитячого та юнацького спорту : навчально-методичний посібник / уклад. В. В. Гейтенко, В. М. Пристинський, В. О. Зайцев. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 171 с.
41. Теорія і практика вікової психокорекції : навчальний посібник / за ред. С. Б. Кузікова. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми : Університетська книга, 2020. 304 с.
42. Турчина С. Т., Співак Н. В. Комунікативна компетентність як психологічна проблема. *Освіта і наука – 2023* : збірник наукових праць учасників звітнонаукової конференції студентів та аспірантів факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (3-7 квітня 2023 року, м. Київ) [Електронне видання] / ред. колегія: Л. М. Вольнова. Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 296-298.
43. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра : посібник / за ред. Савченко О. Я. Київ : Педагогічна думка, 2014. 176 с.
44. Федоренко А. Ф., Сиськова М. М. Психологічні особливості міжособистісної взаємодії між партнерами у бальних танцях. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи*: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Житомир, 25 квітня 2023 р.) / ред. колегія: Л. Котлова, С. Дмитрієва, С. Максимець / Житомирський державний університет імені Івана Франка, соц.-псих. факультет. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2023. С. 289-291.
45. Христюк І. Організаційно-педагогічні умови формування в дітей старшого

- дошкільного віку комунікативно-мовленнєвої готовності до навчання у школі. *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи*: зб. наукових праць: в 2-х ч. / за заг. ред.: О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомир : ФОП Левковець, 2022. Ч. 2. С. 154-158.
46. Чепіль М. М. Організація наукових досліджень у галузі дошкільної освіти : навч. посіб. / за ред. М. М. Чепіль, А. Б. Ревть. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2024. 184 с.
47. Шаповалова Ю. А. Розвиток комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку засобами арт терапевтичних технологій. *Ментальне здоров'я: виклики та перспективи сьогодення*: збірник наукових праць / за загальною редакцією проф. Бойчука Ю. Д. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2024. С. 105-109.
48. Hymes D.H. On Communicative Competence. J.V. Pride and J. Holmes (eds.) *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin, 1972. P. 269-293.